

REALIZAREA ADJECTIVALĂ A CIRCUMSTANȚIALELOR

ANAMARIA PREDĂ
Universitatea din Craiova

1. Scopul cercetării de față constă în evidențierea realizării adjectivale a circumstanțialelor și descrierea tiparelor de construcție proprii acestei realizări. Exemplele aparțin unor registre diferite ale variantei literare a românei actuale.

1.1. Studii recente au sistematizat și au completat descrierea făcută adjectivului în lucrări mai vechi. Pentru definirea *adjectivului* sunt avute în vedere caracteristici morfologice, semantice și sintactice. Accentul cade pe caracteristica sintactică de adjunct în grupul nominal și pe funcția semantică de caracterizare a centrului acestui grup. Este avută în vedere și o trăsătură sintactică rezultată din poziția de adjunct, și anume acordul cu termenul regent nominal. Funcțiile sintactice proprii menționate în toate lucrările sunt cea de atribut (înlocuită, în cercetarea sintactică recentă, cu: determinant, cuantificator, modificator, posesor și complement) și de nume predicativ. Este adăugată și poziția de (element) predicativ suplimentar, pe care o poate ocupa *adjectivul*, în urma unor reorganizări sintactice.

1.2. În gramatica tradițională și actuală, *circumstanțialele* sunt funcții sintactice definite și delimitate semantic. „*Circumstanțialele* reprezintă un *ansamblu eterogen* de poziții (funcții) sintactice care *se caracterizează preponderent semantic*: circumstanțialele adaugă precizări de diferite tipuri referitoare la cadrul universului de discurs sau la diferite aspecte / secțiuni ale acestui cadru [...]” (GALR II: 487). Subordonate grupului verbal, *circumstanțialele* sunt componente facultative, opuse *complementelor*, componente matriciale, obligatorii (actualizate sau nu). Omiterea circumstanțialelor nu afectează gramaticalitatea unui enunț. Să se compare: *Ion a venit aseară.* cu *Ion a venit.* și *Ce s-a întâmplat acolo?* cu *Ce s-a întâmplat?*. Realizările sunt adverbe, construcții prepoziționale cu nume și forme verbale nonfinite, subordonate (conjunționale și relative). Realizarea prototipică este cea adverbială.

2. În cele ce urmează, mă voi referi la *realizarea adjectivală a circumstanțialelor*, rară și atipică în raport realizarea adjectivală a atributului (respectiv a modificatorului) și a numelui predicativ, care decurge din specificitatea semantică de raportare a adjectivului la substantiv. Voi descrie tiparele de construcție sintactică a acestei realizări, adăugând observații reieșite din analiza acestora. Pentru evidențierea reorganizărilor sintactice produse, voi supune observației exemple în care adjectivul ocupă poziția sintactică de circumstanțial de timp: *A învățat germana de mic.*, *De tânăr s-a obișnuit cu munca.*, de relație: *Din punct de vedere politic, corespunde cerinței.*, *Sub aspect estetic, nu e prea reușit.*, de cauză: *Nervos c-a pierdut, a plecat trântind ușa.*, *De beat ce era, n-a nimerit strada.*, condițional: *Numai mințit,*

ar putea fi de acord., **Iertat de tine, s-ar reîntoarce.**, concessiv: **Chiar liberă să-mi exprim părerea, mă abțin.**, **Consecventă cu ideile mele, tot mai accept și altele.**, opozițional: **A preferat o porție mică, în loc de mare.**, cumulativ: **Afară de prost, mai e și leneș.**, de excepție: **Îi place cafeaua oricum, afară de amară.**

Vechea gramatică academică admite realizarea adjectivală a următoarelor circumstanțiale:

a. de timp „prin adjective referitoare la vârstă construite cu prepoziție: **Noi pe Hanora o știm de mică**” (GA II: 175);

b. de cauză „prin adjective (sau participii cu valoare adjectivală) precedate de prepoziția **de**: **Lupului îi scăpărau ochii și-i sfârâia gâtlejul de flămând ce era.**, **Se juca cu baloturile plesnind de încărcate...**” (*ibidem*, 177);

c. de mod comparativ: „**Sunt mai mult bătrân decât tânăr.**, **Erau mai mult morți decât vii.**” (*ibidem*, 184–185);

d. de relație „printr-un adjectiv precedat de anumite prepoziții: **Paraschiv... e flăcău cuminte, singur la părinți, muncitor, gospodar; de voinic și de frumos, slavă Domnului!**” (*ibidem*, 193) sau „exprimat printr-un adjectiv cu prepoziție [...] reprezintă anticiparea unui nume predicativ: **De conștiincioasă, e conștiincioasă...**[...]” (*ibidem*, 195);

e. concessiv, ca subordonată „lipsită de verb la un mod predicativ, încât conjuncția concessivă **pare că însoțește un adjectiv** (subl.ns.) [...] **Deși despărțite, lucrurile au unire.**” (*ibidem*, 328).

Autorii GALR și GBLR admit realizarea adjectivală a opt circumstanțiale (din totalul de șaisprezece), și anume: de timp, de relație, opozițional, cumulativ, de excepție, de cauză, condițional și concessiv.

3. Următoarele observații se bazează pe analiza realizării adjectivale a circumstanțialelor.

a. Două circumstanțiale se pot realiza prin adjective propriu-zise sau participiale neprecedate de prepoziție: circumstanțialul de timp (**Tânăr, a studiat matematica, apoi, matur, biologia.**) și de cauză (**Enervat de acuzații, și-a ieșit din pepeni.**).

b. Alte două, condiționalul și concessivul, prin adjective propriu-zise sau participiale frecvent precedate de unul sau două semiadverbe și, mai rar, fără semiadverbe: **Numai rugat, ar accepta să vină.**, **Nici invitat, n-ar veni.**, **Chiar invitat, n-ar veni.**, **Și invitat, n-ar veni.**, **Nici chiar invitat, n-ar veni.**, **Chiar și singur, tot vine.**; **Rugat, ar accepta să vină.**, **Neinvitat, n-ar veni.**

c. Trei circumstanțiale se realizează prin adjective propriu-zise sau participiale precedate de prepoziția **de**. Acestea sunt: circumstanțialul de timp: **De tânăr, a învățat germana.**, de relație: **De frumoasă, e frumoasă.** și de cauză: **De neatentă, a încurcat subiectele.**

d. Patru circumstanțiale se construiesc cu prepoziții / locuțiuni și cvasilocuțiuni prepoziționale specifice funcției respective. Circumstanțialul de relație: **Din punct de vedere juridic, lucrurile sunt în ordine.**, opoziționalul: **În loc de albă, rochia ei de mireasă era crem.**, cumulativul: **Pe lângă leneș, mai era și mincinos.** și circumstanțialul de excepție: **Afară de roșii, are toate culorile.**

e. Circumstanțialul concessiv are o situație aparte. În primul rând, prin faptul că adjectivul propriu-zis sau participial care ocupă această poziție sintactică apare precedat de elemente de relație specifice subordonatei concessive: **Deși bolnav, tot a venit.**, **Oricât de scumpă, o cumpăr.**, **Cât de înalt, și tot nu ajunge acolo.** În al doilea rând, prin faptul că două adjective antonime coordonate disjunctiv pot ocupa această poziție: **Fie scumpă, fie ieftină, o cumpăr.**, **Sau caldă, sau rece, trebuie s-o beau.** Tiparul acesta cu „simetrie antitetice” (GALR II: 595) este foarte frecvent și la subordonata concessivă: **De mănâncă, de nu mănâncă, tot se îngrașă.**, **Fie că știe, fie că nu știe, tot se-ncumetă să răspundă.**, **Că vine, că nu vine, banii îi ia oricum.**

3.1. La circumstanțialul de timp, realizarea adjectivală se rezumă la adjectivele referitoare la vârstă: *mic, tânăr, adult, bătrân, matur* și la câteva substantive asimilate acestui tip semantic de adjective: *copil, puști, pui*. În poziția circumstanțialului de timp, pot apărea și adjective participiale: *Ajuns acasă, a constatat că-i lipsesc cheile., Strigat la catalog, a răspuns prezent.*

Există două tipare sintactice pentru această realizare:

(a) Adjectivul (sau substantivul cu semantică adjectivală) precedat de prepoziția *de* apare în antepoziție sau postpoziție verbală, chiar în poziție mediană: *De mică o știu. / O știu de mică.; De copil a învățat germana. / A învățat germana de copil. / A învățat, de copil, germana.;*

(b) Adjectivul fără prepoziție este izolat grafic prin virgulă și apare în poziție inițială sau finală: *Tânără, s-a măritat. / S-a măritat, tânără.,* mai rar, în poziție mediană: *S-a măritat, tânără, cu un profesor.* Adjectivul participial fără prepoziție sau precedat de adverbul *odată* „imediat, îndată” apare în poziție inițială: *Intrat în sala de curs, mai întâi a salutat studenții.; Odată intrat în sala de curs, s-a așezat., Odată ajuns acasă, și-a amintit de tine.*

În ambele tipare, adjectivele cu funcție circumstanțială rezultă din contragerea unor subordonate circumstanțiale de timp. Elipsa verbului copulativ *a fi* sau a auxiliarului unei forme verbale compuse din subordonată și omiterea conectorului relativ impun reorganizarea sintactică și, astfel, în poziția circumstanțialei de timp ajunge numele predicativ al verbului copulativ suprimat: *De mică o știu. < O știu de când era mică.; Tânără, s-a măritat. < Când era tânără, s-a măritat.* sau participiul din forma verbală incompletă: *Ajuns acasă, a constatat... < Când a ajuns acasă, a constatat...; Odată ajuns acasă, a constatat... < Îndată ce a ajuns acasă, a constatat...*

3.2. Realizarea prin adjective propriu-zise sau participiale a circumstanțialului de relație dispune de trei tipare:

(a) Adjectivul propriu-zis sau participial are două ocurențe succesive, ca circumstanțial de relație, apoi, ca nume predicativ: *De inteligent, e inteligent.* La fel, substantivul: *De artist, e artist.* și adverbul: *De bine, mi-e bine.* În același tipar, se repetă un verb la supin (ca circumstanțial de relație) și la un mod personal (ca predicat): *De citit, a citit, dar n-a înțeles mare lucru.* sau la conjunctiv, într-o subordonată concesivă, și la alt mod personal, în regentă: *Să citească, ar mai citi.*

(b) Adjectivul e precedat de o grupare prepozițională locuțională sau cvasilocuțională: *din punct de vedere artistic, sub aspect economic, din perspectivă funcțională, din unghi de vedere estetic, pe / în plan politic, la nivel național, sub raport juridic.*

(c) „X e ca Y de + adjectiv calificativ” din enunțul *Vecina mea e ca albina de harnică.* provine, prin reorganizarea relațiilor sintactice, din tiparul „X e + adjectiv calificativ + ca Y” al unui enunț cu complement comparativ: *Vecina mea e harnică precum o albină.*

Cât privește tiparul (a), construcția respectivă acceptă înlocuirea cu un grup prepozițional format dintr-o locuțiune prepozițională specifică circumstanțialului de relație și un substantiv postadjectival sau postadverbial (derivat din adjectivul sau adverbul respectiv): *De frumoasă, e frumoasă. < În ce privește frumusețea / În privința frumuseții / Cât despre frumusețe, e frumoasă.; De corect, e corect să respecti instrucțiunile. < În ce privește corectitudinea / Cât despre corectitudine, e corect să...*

În privința tiparului (b), am constatat existența a două situații cu interpretare sintactică diferită. Prima, în grupul prepozițional respectiv, substantivul articulat, cu doi adjuncți: un adjectiv propriu-zis (sau pronominal demonstrativ) și un substantiv în genitiv, ocupă poziția de circumstanțial de relație: *sub aspectul juridic / acesta al faptelor, în planul / într-un plan filozofic al discuției, din perspectiva egoistă a angajatorului* ș.a. A doua situație, când

substantivul nearticulat are un adjunct adjectival și ocupă, împreună cu acesta, poziția de circumstanțial de relație: *Sub aspect juridic* „juridicește” / *Din punct de vedere lingvistic* „lingvistic” / *Din perspectivă economică* „economic”, *lucrurile se prezintă astfel*.

În tiparul (c), circumstanțialul de relație provine din reorganizarea unor enunțuri cu complement comparativ, reorganizare care afectează poziția sintactică a adjectivului (din atribut sau nume predicativ ajunge în poziția de circumstanțial de relație): *A făcut ochii mari cât cepele*. cf. *A făcut ochii cât cepele de mari*.; *E încăpățânat ca un catâr*. cf. *E ca un catâr de încăpățânat*.; *Era alb ca varul*. cf. *Era ca varul de alb*.

3.3. Circumstanțialul de cauză are, pentru realizarea sa adjectivală, două tipare sintactice cu câte două variante.

(a) Adjectivele propriu-zise sau participiale sunt frecvente în poziție inițială și mai puțin frecvente în poziție finală. Indiferent de poziție, sunt izolate grafic prin virgulă de restul enunțului: *Nervoasă, n-a putut să mai stea.*, *Neatentă, n-a înțeles nimic.*, *Bucuros de vestea cea bună, ne-a tratat cu șampanie.*, *Enervată de cele spuse, a plecat trântind ușa.*, *A plecat trântind ușa, enervată de cele spuse*. Ca urmare a reorganizării relațiilor sintactice impuse de suprimarea verbului copulativ la gerunziu, adjectivul cu funcția de nume predicativ ajunge în poziția de circumstanțial de cauză: ~~*Fiind-nervoasă*~~ / *Nervoasă fiind*, *n-a putut să mai stea*. > *Nervoasă, n-a mai putut să stea.*; ~~*Fiind neatentă*~~ / *neatentă fiind*, *n-a înțeles nimic*. > *Neatentă, n-a înțeles nimic*. ș.a.m.d. Într-o variantă a acestui tipar, după adjectivul propriu-zis sau participial apare o subordonată introdusă prin relativul *cum*: *Nervoasă cum era, n-a putut să mai stea.*, *Neatentă cum a fost, n-a înțeles nimic.*, *Bucuros cum era, ne-a tratat cu șampanie.*, *Enervată cum era, a plecat trântind ușa*. Aceasta este o variantă topică a cauzalei introduse prin conjuncția *cum*: *Nervoasă cum era* (< *Cum era nervoasă*), *n-a putut să mai stea.*, *Neatentă cum a fost* (< *Cum a fost neatentă*), *n-a înțeles nimic*. ș.a.m.d.

(b) Adjectivul propriu-zis sau participial precedat de prepoziția *de*: *De nervoasă, n-a putut să mai stea.*, *De neatentă, n-a înțeles nimic.*, *De bucuros, ne-a tratat cu șampanie.*, *De enervată, a plecat trântind ușa*. Adjectivul ajunge în poziția de circumstanțial de cauză tot din poziția de nume predicativ, ca urmare a reorganizării relațiilor sintactice, impuse prin omiterea operatorului predicativ din subordonata cauzală și prin suprimarea elementului *ce* al conectorului dislocat *de...ce...* De altfel, cauzalele introduse prin locuțiunea conjuncțională dislocată *de...ce...* : *De nervoasă ce era, n-a putut să mai stea.*, *De neatentă ce era, n-a înțeles nimic*. sunt echivalente ale cauzalelor: *Fiindcă / Deoarece / Pentru că era nervoasă, n-a putut să mai stea.*, *Fiindcă / Deoarece / Pentru că era neatentă, n-a înțeles nimic*. Într-o variantă mult mai puțin frecventă a acestui tipar, adjectivul propriu-zis sau participial devine regentul unei subordonate introduse prin relativul *cum*: *De nervoasă cum era, n-a putut să mai stea.*, *De neatentă cum era, n-a înțeles nimic*. ș.a.m.d.

3.4. Circumstanțialul concesiv cu realizare adjectivală are următoarele tipare:

(a) Adjectivul participial (mai rar, cel propriu-zis) ocupă poziția de circumstanțial concesiv precedat de unul sau două semiadverbe și se află, în general, în poziție tematizată: *Chiar invitat / Nici invitat / Și invitat / Nici chiar invitat / Chiar și invitat / Nici măcar invitat, n-ar veni.*; *Chiar prost, tot ar înțelege câte ceva*. Mult mai rar apare în poziție finală, cu izolare prozodică realizată fonetic prin pauză și accentuare, iar grafic, prin virgulă: *N-ar veni, nici invitat / chiar și invitat.*, uneori, fără izolare: *Mi-e drag ca ochii mei din cap / Și nu l-aș da nici mort*. (Coșbuc, *El Zorab*). E evident că adjectivul participial (sau cel propriu-zis) ajunge în poziția de circumstanțial concesiv prin contragerea unei concesive, realizată prin

suprimarea operatorului pasiv sau a operatorului copulativ și a conectorului (semiadverbul se păstrează înaintea adjectivului respectiv): **Chiar invitat** (< *Chiar invitat de-ar fi, ...*) / **Nici invitat** (< *Nici invitat să fie, ...*) / **Chiar și invitat** (< *Chiar și invitat de-ar fi, ...*) / **Și invitat** (< *Și invitat să fie, ...*) / **Nici măcar invitat** (< *Nici măcar de-ar fi invitat, ...*) n-ar veni.; **Chiar prost** (< *Chiar prost de-ar fi*), tot ar înțelege câte ceva.

(b) Subordonata concesivă marcată suficient de clar prin unul dintre cele trei elemente de relație: *deși, cât de, oricât de*. Aceasta este lipsită de operatorul copulativ sau pasiv, dar suportul semantic adjectival continuă să fie nume predicativ sau predicat verbal incomplet, și nu circumstanțial concesiv. Subordonata al cărei operator predicativ a fost suprimat păstrează celelalte poziții sintactice, mai ales subiectul. Preferată este topica antepusă a concesivei: **Deși bolnav, tot a venit.**, **Cât de prost, tot a înțeles mesajul tău.**, **Oricât de grea, viața trebuie trăită.**, **Cât de ascuns, sentimentul de invidie tot se vede.**, **Cât de neclară întrebarea, tot trebuie să dai un răspuns.**, **Oricât de scumpi pantofii ăștia, tot îi cumpăr.** Mult mai rar, acest tip de concesivă se află după regentă: *Tot cumpăr pantofii ăștia, oricât de scumpi.* sau intercalată: *Sentimentul de invidie, cât de ascuns, tot se vede.*

În exemplul: *Sunt câțiva care susțin proiectul vostru, oricare ar fi el și oricât de contradictoriu.*, construcția *oricât de + adjectiv* e o concesivă, din două motive. Primul, semnificația concesivă evidentă, marcată prin conectorul *oricât (de)* și al doilea, coordonarea cu subordonata concesivă precedentă: *oricare ar fi el*. Într-un alt exemplu, *Sunt multe fete studente la matematică, deși mai puține decât băieții.*, construcția cu adjectiv e tot o concesivă cu copulativul suprimat, marcată prin conjuncția *deși*.

3.5. În privința **circumstanțialului condițional**, realizarea adjectivală rezultă din contragerea unei subordonate condiționale, prin suprimarea operatorului de predicativitate (copulativ sau pasiv) și a conectorului. Se reorganizează relațiile sintactice și, astfel, adjectivul cu funcție de nume predicativ sau suport semantic al unui predicat complex ajunge să ocupe poziția de circumstanțial condițional: **Singură, nu mă voi duce la petrecere.** < *Dacă voi fi singură, ...*, **Invitat, ar veni.** < *Dacă ar fi invitat, ar veni.*, **Convinsă, ar accepta.** < *Dacă ar fi convinsă, ...*, **Numai rugată, vine pe la noi.** < *Numai dacă e rugată, vine...*

3.6. În privința **circumstanțialelor opozițional, cumulativ și de excepție**, realizarea adjectivală e destul de rară și, adeseori, pare nefirească sau forțată. Foarte rar, în poziția unuia dintre aceste circumstanțiale, apare participiul adjectival: **În loc de repetat, cuvântul acela a fost omis.**, **Papanașii nu-mi plac altfel decât prăjiți.** Realizările adjectivale ale acestor circumstanțiale beneficiază de marcatori specifici (locuțiuni prepoziționale: *în loc de, pe lângă, afară de, dar și decât*), echivalenți ai marcatorelor conjuncționali specifici subordonatelor echivalente. În majoritatea cazurilor, adjectivul propriu-zis sau participial cu funcție de nume predicativ sau atribut / modificator ajung să ocupe o poziție circumstanțială, ca urmare a contragerii subordonatei circumstanțiale respective (prin depredicativizare și transformare a conectorului conjuncțional într-unul prepozițional):

În loc să fie roșii, merele erau verzi. > **În loc de roșii, merele erau verzi.**, *A pus ciucuri albi, în loc să pună ciucuri negri.* > **A pus ciucuri albi în loc de negri.** (circumstanțial opozițional);

Pe lângă că era leneșă, fata mai era și mincinoasă. > **Pe lângă leneșă, fata mai era și mincinoasă.**, *Afară că era harnică, fata mai era și respectuoasă.* > **Afară de harnică, fata mai era și respectuoasă.** (circumstanțial cumulativ);

În afară că e dulce, prăjitura asta nu e nicum. > **Prăjitura asta nu e nicum, în afară de dulce.**, *Găsește tot felul de șosete, în afară că nu le găsește pe cele portocalii.* > **Găsește tot felul de șosete, afară de portocalii.** (circumstanțial de excepție).

4. În concluzie:

- realizarea adjectivală a circumstanțialelor e rară, atipică sau improprie; apare doar prin reorganizarea relațiilor sintactice din enunț, urmată firesc de o reinterpretare sintactică;
- transformările sintactice (depredicativizarea subordonatei, suprimarea conectorului) sunt urmate de reorganizări ale relațiilor sintactice și reinterpretări, similare celor ale construcției derivate a predicativului suplimentar din structuri de bază;
- în cele mai multe cazuri, adjectivul propriu-zis sau participial din subordonata circumstanțială contrasă ajunge în poziția unui circumstanțial echivalent al acelei subordonate;
- adeseori, tematizarea și focalizarea dau forță exprimării unei circumstanțe prin adjectiv propriu-zis sau participial.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2012, *Adjectivul în română. Sintaxă și semantică*, București, Editura Universității din București.
- Dănilă, Elena, 2006, „Circumstanțialul de excepție – probleme, soluții”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română, Aspecte sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București, p. 75–85.
- Dima, Viorela-Valentina, 2010, „Interpretarea temporală a participiului adnominal”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (eds), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*, București, Editura Universității din București, p. 61–67.
- Gramatica limbii române* (GA), ediția a II-a, vol. I și vol. al II-lea, 1966, București, Editura Academiei.
- Guțu Romalo Valeria (coord.), *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I *Cuvântul*, vol. al II-lea *Enunțul*, 2008, București, Editura Academiei Române.
- Manea, Dana, 2010, „Aspecte ale realizării adjuncților în româna contemporană”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (eds), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze*, București, Editura Universității din București, p. 93–101.
- Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR), București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2005, „G(rupul) A(djectival) – structură și funcționare”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București, p. 39–49.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2007, „Sintaxă și semantică. Pozițiile „predicative””, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Limba română. Stadiul actual al cercetării*, București, Editura Universității din București, p. 41–51.
- Preda, Anamaria, 2013, „Observații asupra circumstanțialului de relație”, în Rodica Zafiu, Ariadna Ștefănescu, Carmen Mîrzea Vasile, Raluca Brăescu (eds), *Limba română. Variație sincronică, variație diacronică*, București, Editura Universității din București, p. 63–71.

ADJECTIVES AS ADJUNCTS

(Abstract)

The paper presents several aspects the constraint on the realization of adjuncts as adjectival phrases, and identifies the structural patterns characterizing this distribution. These constructions are rare, atypical or improper, only being imposed through the reorganization of the syntactic relations at the level of the sentence, followed by syntactic reinterpretation.